

BA ritgerð

Félagsráðgjöf

Tengsl félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis

Ragnheiður Braga Geirsdóttir

**Leiðbeinandi: Anni G. Haugen
Júní 2014**

**HÁSKÓLI ÍSLANDS
FÉLAGSVÍSINDASVIÐ**

FÉLAGSRÁÐGJAFARDEILD

Tengsl félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis

Ragnheiður Braga Geirsdóttir

120889-2229

Lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf

Leiðbeinandi: Anni G. Haugen

Félagsráðgjafardeild

Félagsvísindasvið Háskóla Íslands

Júní, 2014

Tengsl félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis

Ritgerð þessi er lokaverkefni til BA gráðu í félagsráðgjöf
og er óheimilt að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi rétthafa.
© Ragnheiður Braga Geirsdóttir, 2014

Prentun: Svansprent
Reykjavík, Ísland, 2014

Útdráttur

Heimilisofbeldi er þjóðfélagsmein sem felur í sér mikla skerðingu á lífsgæðum þeirra sem fyrir því verða og er það heilsufarsvandamál sem getur haft töluverð áhrif á líkamlega og andlega heilsu kvenna. Settar hafa verið fram þær staðhæfingar að ákveðnir hópar séu líklegri en aðrir til að beita ofbeldi og að verða beittir ofbeldi og séu það hópar sem búa við slæma félagslega stöðu. Meginmarkmiðið með gerð þessarar ritgerðar er að skoða hvort og hvernig félagsleg staða og heimilisofbeldi tengjast. Skoðaðar voru rannsóknir til að varpa ljósi á það hvort félagsleg staða þolenda og gerenda í ofbeldismálum sé verri en annarra.

Niðurstöður ritgerðarinnar sýna að tengsl eru á milli þess að beita heimilisofbeldi og að vera beittur heimilisofbeldi annars vegar og félagslegrar stöðu hins vegar. Þeir einstaklingar sem búa við slæma félagslega stöðu eru líklegri en aðrir bæði til að beita heimilisofbeldi og að verða beittir heimilisofbeldi. Því er mikilvægt að fagfólk hafi þekkingu og getu til að veita þá þjónustu og úrræði sem þörf er á. Það þarf að læra að þekkja einkenni ofbeldisins og skima fyrir því hjá skjólstæðingum sínum. Sérstaklega í ljósi þess að þeir sem beittir eru ofbeldi eru oft í verri félagslegrí stöðu en aðrir og vandinн getur því orðið margþættur.

Formáli

Ritsmíð þessi er 12 eininga lokaverkefni til B.A.- gráðu í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands. Ég vil byrja á því að þakka leiðbeinanda mínum, Anni G. Haugen lektor við félagsráðgjafardeild Háskóla Íslands fyrir faglega og góða leiðsögn, góða og uppbryggilega gagnrýni og gott samstarf. Jóhann Hannesson, unnusti minn og sambýlismaður fær sérstakar þakkir fyrir að hafa haft óbilandi trú á mér og fyrir ómetanlegan stuðning, þolinmæði og skilning í náminu og sérstaklega við skrif ritgerðarinnar. Einnig vil ég þakka foreldrum mínum og systkinum fyrir góða aðstoð, stuðning og hvatningu við skrif ritgerðinnar.

Efnisyfirlit

Útdráttur	3
Formáli	4
Efnisyfirlit	5
1 Inngangur.....	6
2 Hvað er heimilisofbeldi og félagsleg staða?	8
2.1 Heimilisofbeldi.....	8
2.1.1 <i>Líkamlegt ofbeldi</i>	9
2.1.2 <i>Fjárhagslegt ofbeldi</i>	9
2.1.3 <i>Andlegt ofbeldi</i>	9
2.1.4 <i>Kynferðislegt ofbeldi</i>	10
2.2 Félagsleg staða	10
3 Heimilisofbeldi á Íslandi	12
3.1 Almenn hegningarlög	12
3.2 Tíðni og umfang heimilisofbeldis.....	12
4 Fræðilegar kenningar um heimilisofbeldi og félagslega stöðu.....	15
4.1 Ofbeldishringurinn.....	15
4.2 Félagsnámskenningar	16
4.3 Vistfræðikenningar	16
4.4 Kenning Johnson um ofbeldi	17
5 Tengsl félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis.....	19
5.1 Félagsleg staða gerenda	19
5.2 Félagsleg staða þolenda	23
6 Staða félagsráðgjafa í málaflokknum.....	27
6.1 Félagsþjónustan og félagsráðgjöf	27
6.2 Úrræði og þjónusta.....	29
7 Niðurstöður	31
8 Umræða.....	34
Heimildaskrá	36

1 Inngangur

Á Íslandi er heimilisofbeldi þjóðfélagsmein eins og annars staðar í heiminum. Heimilisofbeldi felur í sér mikla skerðingu á lífsgæðum þeirra sem fyrir því verða en hefur einnig áhrif á samfélagið í heild. Þetta er eitt af þeim þjóðfélagsmeinum sem hægt er að draga úr og um leið minnka þann miska sem þeir sem beittir eru ofbeldi inn á heimili sínu verða fyrir (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Heimilisofbeldi er heilsufarsvandamál sem getur haft tölverð áhrif á líkamlega og andlega heilsu kvenna og geta afleiðingar ofbeldisins verið bæði viðvarandi og langvinnar (Dahlberg og Krug, 2002).

Rannsóknir hafa sýnt að ákveðnir þættir geta ýtt undir ofbeldi og má þar nefna tekjur, menntunarstig og þjóðfélagsstöðu gerenda (Rying, 2007). Ákveðnir þjóðfélagshópar eru líklegri en aðrir til að beita heimilisofbeldi en einnig eru ákveðnir hópar kvenna í meiri hættu en aðrar á að verða beittar heimilisofbeldi. Það eru konur sem eiga erfitt félags- eða efnahagslega, konur sem eiga við geðræn eða líkamleg vandamál að striða og erlendar konur (Brottsförebyggande rådet, 2007; Rying, 2007).

Mörg hugtök eru til yfir þann verknað þegar ofbeldi á sér stað innan parasambanda en í þessari ritgerð verður notast við hugtakið heimilisofbeldi. Í ritgerðinni verður gengið út frá því að karlmenn séu gerendur og konur þolendur heimilisofbeldis. Ástæðan fyrir því er sú að í flestum heimilisofbeldismálum er gerandinn karlkyns og þolandinn kvenkyns þótt það sé ekki algilt. Bæði innlendar og erlendar rannsóknir hafa sýnt fram á það að algengara er að gerendur heimilisofbeldis séu karlmenn og þolendur kvenmenn. Í íslenskri rannsókn kom meðal annars fram að 70 prósent þolenda heimilisofbeldis eru konur og 24 prósent gerenda eru konur. Í breskri rannsókn kom fram að líklegra er að konur en karlmenn hafi upplifað heimilisofbeldi. 30 prósent kvenna í rannsókninni höfðu verið beittar heimilisofbeldi en 17 prósent karlanna. Sýna þessar tölur að í flestum heimilisofbeldismálum eru konur þolendur (Guðbjörg S. Bergsdóttir og Rannveig Þórisdóttir, 2010; Britton, 2012). Ofbeldi karla gegn konum er ekki það sama og ofbeldi kvenna gegn körlum í ljósi kynferðis. Feministar vilja meina að ofbeldi kynjanna sé frábrugðið og sömuleiðis afleiðingarnar og meiningin á bak við ofbeldið (Loseke og Kurz, 2005).

Markmið höfundar með ritgerðinni er að kanna hvort og hvernig félagsleg staða og heimilisofbeldi tengjast. Þær spurningar sem höfundur spurði sig og ætlar að svara eru:

Hefur félagsleg staða áhrif á beitingu heimilisofbeldis og hefur heimilisofbeldi áhrif á félagslega stöðu?

Í upphafi ritgerðar verður farið yfir skilgreiningar á hugtökunum heimilisofbeldi og félagsleg staða og fjórir þættir heimilisofbeldis skoðaðir. Farið verður yfir stöðu málafloksins á Íslandi. Einnig verður gerð grein fyrir fjórum kenningum sem tengjast heimilisofbeldi og félagslegri stöðu. Því næst verður gerð grein fyrir tengslum félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis og þau skoðuð út frá félagslegri stöðu gerenda og þolenda. Þar á eftir verður rætt um vinnu félagsráðgjafa og félagsþjónustunnar í málafloknum. Stuttlega verður fjallað um þau úrræði sem félagasamtök bjóða upp á. Settar verða fram niðurstöður og að lokum eru umræður.

Við vinnslu ritgerðarinnar voru ýmsar heimildir notaðar úr fræðibókum, innlendum og erlendum rannsóknum, skýrslum, ritrýndum fræðigreinum og íslenskum lögum. Höfundur vonast til þess að niðurstöður ritgerðinnar gefi skýrari mynd af félagslegri stöðu þeirra sem beita og beittir eru heimilisofbeldi og að þeir sem vinna að málafloknum séu meðvitaðir um þær aðstæður sem þessir einstaklingar búa við.

2 Hvað er heimilisofbeldi og félagsleg staða?

Í þessum kafla verður farið yfir skilgreiningar á hugtökunum heimilisofbeldi og félagsleg staða. Einnig verður farið yfir fjóra þætti heimilisofbeldis.

Á síðasta aldarfjórðungi 20. aldarinnar breyttist viðhorf til heimilisofbeldis og farið var að tala um heimilisofbeldi sem samfélagslegt vandamál í stað einstaklings vandamáls. Fagfólk og samfélagið fór að veita heimilisofbeldi meiri eftirtekt (Gelles, 2010). Þessar breytingar má að nokkru leyti rekja til kvennahreyfinganna sem urðu áberandi á 20. öld en þær beittu sér fyrir jöfnuði á milli kynjanna og að draga úr þeim takmörkunum sem konur stóðu frammi fyrir (Newman og Grauerholz, 2002).

2.1 Heimilisofbeldi

Að skilgreina jafn víðtækt og stórt hugtak og heimilisofbeldi getur reynst erfitt en þó eru til margar skilgreiningar á hugtakinu. Flestar eiga þær það sammerkt að fela í sér hugsunina um ofbeldi sem ferli en ekki einstakan atburð. Heimilisofbeldið er þá stjórnunar- og kúgunarferli þar sem gerandinn reynir að fá þolandann til að láta að vilja sínum og sjá heiminn með sínum augum (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Í flestum tilvikum er átt við ofbeldi en undir þetta fellur einnig hegðun á borð við hótanir, ágreining, áreitni og þvinganir (Guðbjörg S. Bergsdóttir og Rannveig Þórisdóttir, 2010).

Árið 1993 komu Sameinuðu þjóðirnar með skilgreiningu á hugtakinu heimilisofbeldi og er það skilgreint á eftirfarandi hátt:

Hugtakið „ofbeldi karla gegn konum“ merkir hvers konar ofbeldisverknað sem á rætur í kynferði og veldur eða gæti valdið konum líkamlegum, kynferðislegum og/eða andlegum skaða eða þjáningu, þar með talið hótanir um slíkan verknað, svo og þvingun eða gerræðislega frelsissviptingu, hvort sem er á opinberum vettvangi eða í einkalífinu (United Nations, 1993).

Birtingarmyndir heimilisofbeldis eru margvíslegar en almennt skipta fræðimenn heimilisofbeldi niður í fjóra þætti; líkamlegt ofbeldi, fjárhagslegt ofbeldi, andlegt ofbeldi og kynferðislegt ofbeldi og verður fjallað um einkenni hvers þáttar.

2.1.1 Líkamlegt ofbeldi

Líkamlegt ofbeldi er það þegar annar aðilinn í sambandi beitir hinn aðilann ofbeldi og veitir honum áverka meðal annars með því að henda hlutum í hann, ýta, lemja hann eða hrinda honum eða slær hann með hlut eða flötum lófa. Einnig þegar annar aðilinn sparkar eða bíttir hinn aðilann, kæfir hann eða brennir hann. Ennfremur þegar annar aðilinn hótar hinum aðilanum að nota eða notar hníf, byssu eða annað vopn gegn honum eða þegar hinn aðilann með það í hyggju að bana honum eða skaða alvarlega (Mazza, Dennerstein og Ryan, 1996; Leserman og Drossman, 1996; Hague og Malos, 2005). Afleiðingar líkamlegs ofbeldis geta verið alvarlegar og má þar nefna glóðarauga, marbletti og beinbrot (Hague og Malos, 2005).

2.1.2 Fjárhagslegt ofbeldi

Í mörgum ritum hefur fjárhagslegt ofbeldi verið flokkað undir andlegt ofbeldi en hér verða þessar tvær tegundir ofbeldis aðskildar til að undirstrika hversu fjölpætt heimilisofbeldi getur verið. Fjárhagslegt ofbeldi getur meðal annars verið þegar annar aðilinn í sambandinu heldur peningum frá hinum eða skammtar honum peninga. Einnig þegar allar eignir eru skráðar á ofbeldismanninn og þolandanum er jafnvel neitað um peninga fyrir fatnaði og lyfjum. Hann þarf að biðja um leyfi fyrir því að eyða peningum í nauðsynjavörur, fær ekki arf sem komið hefur í hans hlut og er láttinn borga reikninga sem hann á ekki fyrir (Mazza, Dennerstein og Ryan, 1996; Walker, 1979; Hague og Malos, 2005).

2.1.3 Andlegt ofbeldi

Andlegt ofbeldi kallast það þegar annar aðilinn í sambandinu brýtur niður sjálfsmynd og sjálfsöryggi hins aðilans. Það gerir hann með því að vera sífellt að niðurlægja hann eða lítillækka til dæmis með því að öskra á hann og niðurlægja fyrir framan vini og fjölskyldu (Maiuro, 2001). Sá sem beitir andlega ofbeldinu einangrar maka sinn, bannar honum að fara út úr húsi, að hitta vini og ættingja og bannar honum jafnvel að hafa samband við þá. Hann er neikvæður í garð hins aðilans, setur mikið út á hann og álasar honum fyrir framferði sitt. Andlegt ofbeldi á sér einnig stað þegar annar aðilinn vill ekki tengjast hinum tilfinningalega, yrðir ekki á hann, er illkvittinn og ólunderlegur. Það sama á við um að sitja um maka sinn og fylgjast með ferðum hans og telja sig hafa eignarrétt yfir honum. Ennfremur þegar annar aðilinn hótar hinum líkamsmeiðingum eða að börnin

verði tekin af honum. (Maiuro, 2001; Mazza, Dennerstein og Ryan, 1996; Hague og Malos, 2005).

2.1.4 Kynferðislegt ofbeldi

Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin (e. World Health Organization) skilgreinir kynferðislegt ofbeldi á eftirfarandi hátt:

Allar kynferðislegar athafnir, tilraunir til að koma á kynferðislegri athöfn, óvelkomnar kynferðislegar athugasemdir eða þreifingar, eða athafnir til að versla með kynlíf eða annað sem beint er gegn kynferði einstaklings með þvingun, framkvæmt af hverjum sem er óháð tengslum við þolanda, í öllum aðstæðum, þar með talið á heimili og vinnustað (World Health Organization, 2012).

Ekki er langt síðan kynlíf var talið sjálfsagður réttur karla og konur höfðu lítið um ákvörðun mannsins að segja. Nauðgun í hjónaböndum var því ekki til. Margt hefur breyst til batnaðar í þessum málaflokki og er nú viðurkennt að kynferðislegt ofbeldi geti átt sér stað innan parasambanda (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Það sem flokkast undir kynferðislegt ofbeldi í nánum samböndum er meðal annars þegar ofbeldismaðurinn þvingar maka sinn til kynlífs, er með kynferðislegar svívirðingar, þvingar hann til vændis, til áhorfs á klámi eða til þáttöku í klámframleiðslu (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Leserman og Drossman, 1996). Einnig þegar hann smitar þolandann vísvitandi af kynsjúkdómi, hindrar brjósttagjöf eða er með óviðeigandi kynferðislegt tal við maka sinn eða aðrar konur (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

2.2 Félagsleg staða

Í íslensku alfræðiorðabókinni er félagsleg staða skilgreind á eftirfarandi hátt: „Staða fólks í lagskiptu þjóðfélagi. Getur ráðist af ásköpuðum þáttum, s.s. kyni, aldri og ættartengslum, eða verið áunnin, t.d. vegna menntunar, starfs eða hjúskaparstöðu“ (Snara-Vefbókasafn, e.d.). Eins og skilgreiningin gefur til kynna hefur félagsleg staða einstaklinga áhrif á allt líf þeirra, þar með talið heimilisofbeldi. Félagslegur hreyfanleiki er mikill í stéttskiptum þjóðfélögum og því er félagsleg staða fólks ekki föst eða endanleg. Engin staða er örugg þar sem margt getur breytt stöðu fólks, bæði til hins betra og verra. Þó er það svo að félagsleg staða einstaklinga hefur að mestu verið ákveðin áður en þeir fæðast (Berger, 1973). Samkvæmt Max Weber skiptir staða einstaklinga þeim niður í hópa sem verða síðan að samfélögum. Hann sagði að allt það

sem væri hluti af lífi einstaklinga væru örlög sem væru ákvörðuð af ákveðnum neikvæðum eða jákvæðum félagslegum þáttum (Miller, 1963). Staða einstaklinga í samféluginu fer eftir því hver félagsleg staða þeirra er. Félagsleg staða ræðst ekki af einum þætti heldur af öllum þeim þáttum sem einkenna einstaklinginn. Kona sem til dæmis er hjúkrunarfræðingur, móðir, eiginkona og er á ákveðnum aldri fellur undir marga félagslega hópa en þessir þættir eru bæði áunnir og áskapaðir. Sumar stöður einkenna eintaklinga meira en aðrar og geta haft afgerandi áhrif á félagslega stöðu þeirra (Brym og Lie, 2010). Íslensk rannsókn á vegum Félags- og tryggingamálaráðuneytisins var gerð árið 2010. Niðurstöður hennar leiddu í ljós að félagsleg staða gerenda og þolenda skipti máli í heimilisofbeldismálum en nánar verður vikið að rannsókninni síðar (Elisabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Hér að framan var farið yfir skilgreiningar á hugtökunum heimilisofbeldi og félagsleg staða. Mikilvægt er að hugtökin séu vel skilgreind vegna þeirrar staðreyndar að margar skilgreiningar eru til á þeim og misjafnt er við hverja þeirra höfundar notast.

3 Heimilisofbeldi á Íslandi

Í þessum hluta er farið yfir tíðni og umfang heimilisofbeldis á Íslandi. Almenn hegningarlög verða skoðuð með tilliti til þess og einnig íslenskar rannsóknir.

3.1 Almenn hegningarlög

Á Íslandi eru engin heildarlög um heimilisofbeldi og hvergi er hugtakið heimilisofbeldi skilgreint í íslenskum lögum. Samkvæmt Almennum hegningarlögum nr. 19/1940 er heimilisofbeldi flokkað með öðrum ofbeldisbrotum og gilda sömu refsingar um heimilisofbeldi og önnur ofbeldisbrot. 217. og 218. gr. laganna taka á ofbeldisbrotum. 194.- 207. gr. taka á kynferðisbrotum. 225. og 226. gr. taka á brotum gegn frjálsræði manna og 257. gr. á eignaspjöllum. Eigi þessi atvik sér stað á milli skyldra eða tengdra aðila er um heimilisofbeldismál að ræða. Samt sem áður er hægt að þyngja refsingu dómsins samkvæmt 70. gr. laganna þegar einstaklingur beitir nákominn aðila ofbeldi. Í lögunum segir: „Hafi verknaður beinst að karli, konu eða barni sem eru nákomín geranda, og tengsl þeirra þykja hafa aukið á grófleika verknaðarins, skal að jafnaði taka það til greina til þyngingar refsingunni“ (Almenn hegningarlög nr. 19/1940).

3.2 Tíðni og umfang heimilisofbeldis

Ekki er ýkja langt síðan farið var að gera íslenskar rannsóknir á heimilisofbeldi. Árið 1982 var fyrsta rannsóknin gerð af Hildgunni Ólafsdóttur, Sigrúnu Júlíusdóttur og Þorgerði Benediktsdóttur. Gögnum var safnað úr sjúkraskrám slysavarðstofu Borgarspítalans og sýndu niðurstöður rannsóknarinnar að heimilisofbeldi væri til staðar. Félagsleg staða einstaklinganna var einnig skoðuð og kom meðal annars fram að 33,9 prósent þeirra sem komu á slysavarðstofu Borgarspítalans vegna heimilisofbeldis voru undir áhrifum áfengis. Í rannsókninni bentu höfundar á hversu brýnt væri að neyðarathvarf fyrir konur sem beittar væru ofbeldi kæmist á laggirnar (Hildigunnur Ólafsdóttir, Sigrún Júlíusdóttir og Þorgerður Benediktsdóttir, 1982). Sama ár, árið 1982, var Kvennaathvarfið stofnað (Samtök um kvennaathvarf, 2000).

Dóms- og kirkjumálaráðuneytið gerði árið 1996 rannsókn á orsökum, umfangi og afleiðingum heimilisofbeldis og annars ofbeldis gegn konum og börnum. Skýrslan var

lögð fram á Alþingi árið 1997. Rannsóknin var sú fyrsta sinnar tegundar. 3000 manna lagskipt tilviljunarúrtak úr þjóðskrá var notað við gerð rannsóknarinnar. Einstaklingarnir í úrtakinu voru á aldrinum 18-65 ára, 1497 karlar og 1495 konur. Niðurstöður rannsóknarinnar sýndu að 1,3 prósent kvenna og 0,8 prósent karla höfðu orðið fyrir ofbeldi af hálfu númerandi eða fyrrverandi maka á undanförnum 12 mánuðum. Af þeim konum sem höfðu verið beittar ofbeldi höfðu 54 prósent verið beittar grófu ofbeldi en um 38 prósent karla. Þessar tölur sýna að konur eiga frekar á hættu á að vera beittar ofbeldi og að ofbeldið sé grófara. Þegar niðurstöðurnar eru umreknaðar á fjölda kvenna og karla á aldrinum 18-65 ára kemur í ljós að tæplega 350 konur hafi verið beittar ofbeldi einu sinni árið 1995 af númerandi eða fyrrverandi maka. 750 konur höfðu verið beittar ofbeldi oftar en einu sinni. Samtals máttu því 1000-1100 konur þola ofbeldi af hendi númerandi eða fyrrverandi maka árið 1995. Karlarnir voru í kringum 650 (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1997).

Félags- og tryggingamálaráðuneytið fól Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd að gera rannsókn á ofbeldi karla gegn konum árið 2008. Rannsóknin var hluti af aðgerðaáætlun stjórnvalda til að koma í veg fyrir heimilisofbeldi. Konur á aldrinum 18-80 ára tóku þátt í rannsókninni í gegnum símakönnun. Notast var við 3000 manna slembiúrtak úr þjóðskrá. Niðurstöður rannsóknarinnar sýna að 23-27 þúsund konur á Íslandi hafa orðið fyrir ofbeldi í nánu sambandi, eða rúmlega 22 prósent kvenna. Einnig kom í ljós að 1200-2300 konur, um 1-2 prósent kvenna, höfðu verið beittar ofbeldi í nánu sambandi á síðastliðnum 12 mánuðum (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010). Í rannsókninni var skoðað hvort munur væri á félagslegri stöðu þeirra sem sögðust hafa verið beittar ofbeldi og þeirra sem ekki höfðu verið beittar ofbeldi. Niðurstöðurnar leiddu í ljós að konur sem voru fráskildar, með litla menntun og lágar tekjur voru í meiri hættu á að verða fyrir ofbeldi af hendi maka. Einnig bentu niðurstöður til þess að fyrrverandi makar beittu frekar ofbeldi en númerandi makar. Þeir áttu fremur við áfengisvanda að stríða, voru tekjulægri og með minni menntun en númerandi makar (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Erfitt getur reynst að meta umfang heimilisofbeldis í ljósi þess hve viðkvæmt málefnið er. Ljóst er að ekki segja allar konur frá því ofbeldi sem þær verða fyrir en til að fá hugmynd um tíðni heimilisofbeldis er hægt að skoða komutölur í Kvennaathvarfið.

Komur árið 2012 voru 739 en 324 konur leituðu í athvarfið. Einu sinni í sögu Kvennaathvarfsins hafa komurnar verið fleiri en það var árið 2010 þegar komurnar voru 864. Hafa verður í huga að aðeins brot af þeim konum sem verða fyrir ofbeldi leita sér aðstoðar í Kvennaathvarfinu og því eru komutölur í Kvennaathvarfið ekki áreiðanlegur mælikvarði á umfang heimilisofbeldis á Íslandi (Samtök um kvennaathvarf, 2012). Einnig getur reynst erfitt að styðjast við tölur frá lögreglunni en heimilisofbeldismál eru ekki alltaf tilkynnt til lögreglu svo hafa ber í huga að líklega eru þau mun fleiri en sem nemur fjölda tilkynntra brota. Árið 2012 bárust lögreglunni á höfuðborgarsvæðinu um 900 tilkynningar um heimilisofbeldi (Lögreglustjórin á höfuðborgarsvæðinu, 2012). Nefna má rannsókn frá árinu 2009 sem sýndi að aðeins 13 prósent þeirra sem voru fórnarlömb heimilisofbeldis kærðu það til lögreglu (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Ljóst er að heimilisofbeldi á sér stað á Íslandi eins og íslensku rannsóknirnar sýna. Það er hins vegar óljósara hversu stórt hlutfall kvenna býr við heimilisofbeldi. Til að meta umfang heimilisofbeldis er hægt að skoða rannsóknir, komutölur í Kvennaathvarfið og tölur lögreglunnar. Þeim upplýsingum verður samt sem áður að taka með fyrirvara þar sem rannsóknir ná aldrei yfir alla þá sem búa við heimilisofbeldi.

4 Fræðilegar kenningar um heimilisofbeldi og félagslega stöðu

Í þessum kafla verður farið yfir þær kenningar sem settar hafa verið fram og tengjast heimilisofbeldi og félagslegri stöðu. Gerð verður grein fyrir ofbeldishringnum, félagsnámskenningunni, vistfræðikenningum og kenningu Johnson um ofbeldi.

4.1 Ofbeldishringurinn

Í kringum 1979 kom Lenore Walker fram með kenninguna um ofbeldishringinn (e. The cycle theory of violence). Ofbeldishringurinn útskýrir hvernig konur sem verða fyrir ofbeldi þróa með sér lært hjálparleysi, hvernig þær verða að fórnalömbum og hvers vegna þær reyna ekki að koma sér úr ofbeldissamböndunum. Walker skiptir ofbeldishringnum í þrjú stig; spennustig, árásarstig og hveitibrauðsstig. Misjafnt er hversu lengi pör eru á hverju stigi fyrir sig og hversu langan tíma það tekur fyrir pör að fara í gegnum öll stigin. Sum pör fara endurtekið í gegnum stigin og eiga erfitt með að koma sér út úr aðstæðunum (Walker, 1979).

Á fyrsta stigi eða spennustigi gagnrýnir gerandinn konu sína og er andstyggilegur og argur við hana. Með tímanum byggist upp spenna í sambandinu og konan fer í afneitun gagnvart aðstæðunum. Hún kennir sér jafnvel um hegðun ofbeldismannsins og gerir allt sem hann biður um til að forðast ofbeldið. Annað stigið, árásarstigið, er þegar spennan í sambandinu brýst út í alvarlegri ofbeldishegðun. Ofbeldismaðurinn nær ekki að stjórna ofbeldishegðun sinni og vill kenna konu sinni lexíu og stoppar ekki fyrr en honum finnst hann hafa náð markmiði sínu. Þriðja stigið eða hveitibrauðsstigið einkennist af því að ofbeldismaðurinn sýnir konu sinni mikla ást og hlýleika og iðrast gjörða sinna. Hann reynir að bæta fyrir hegðun sína og biður um fyrirgefningu. Hann lofar að endurtaka ekki hegðun sína og trúir því sjálfur að hann muni ekki beita konu sína ofbeldi á ný. Konan trúir þessum loforðum þangað til parið er aftur komið á stig eitt (Walker, 1979; McFarlane o.fl., 2004).

Johnson (2007) telur kenningu Walker réttmæta en bendir þó á að kenning Walker einfaldi hlutina um of. Telur hann að skoða þurfi hvað gerist fyrir ofbeldisverknaðinn, á meðan á honum stendur og eftir verknaðinn í stað þess að staðsetja gerandann á ákveðin stig. Johnson endurbætti ofbeldishring Walker og skipti honum niður í 14 stig. Stig eitt til sex eru spennustigið, stig sjö til tíu eru árásarstigið og stig 11- 14 eru hveitibrauðsstigið.

Með því að hafa nokkur stig innan þeirra þriggja stiga sem Walker setti fram skilgreindi hann stigin betur og útskýrði betur hvað felst í hverju þeirra fyrir sig (Johnson, 2007).

4.2 Félagsnámskenningar

Fræðimaðurinn Albert Bandura rannsakaði félagsnám markvisst og hélt því fram að einstaklingar lærðu nýja hegðun og mynduðu sér skoðanir með því að fylgjast með öðrum. Það ferli kallaði hann herminám (e. observational learning). Bandura komst að því að stór hluti þeirrar hæfni sem einstaklingar búa yfir sé lærður með því að herma eftir öðrum (Bandura, 1977). Félagsnámskenningar (e. Social learning theory) hafa verið notaðar til að útskýra hvers vegna einstaklingar beita og verða fyrir ofbeldi. Félagsnámskenningar ganga út frá því að einstaklingar læri nýja hegðun af öðrum og verði fyrir áhrifum af því sem þeir sjá í umhverfi sínu. Börn sem alast upp við ofbeldi á heimili eða eru í kringum einstaklinga sem beita ofbeldi eru líklegri en önnur börn til að beita ofbeldi sjálf samkvæmt Bandura. Börn sem upplifa ofbeldi eru einnig líklegri til að réttlæta ofbeldið (Bandura, 1973).

Samkvæmt Corvo útskýrir félagsnámskenningin hvaða hegðun er samþykkt og hvernig einstaklingar læra með athugunum hvernig þeir eigi að hegða sér. Corvo var ekki sammála Bandura um að ofbeldishegðun væri einungis lærð í gegnum félagsnám. Hann vildi meina að ofbeldishegðun mætti einnig rekja til erfiðleika innan fjölskyldna, sérstaklega til slæmra tengsla á milli barns og foreldra (Corvo, 2006).

4.3 Vistfræðikenningar

Bronfenbrenner kom fram með vistfræðikenningu (e. ecological theory) sína í kringum 1979. Hann skiptir henni niður í fjögur kerfi, nærkerfi (e. microsystem), millikerfi (e. mesosystem), stofnanakerfi (e. exosystem) og lýðkerfi (e. macrosystem) og hafa þau öll áhrif á einstaklinga og móta þá. Nærkerfið samanstendur af þeim samskiptum sem barnið á við þá sem standa því næst og er talið hafa mest áhrif á barnið. Millikerfið nær til tengsla á milli þátta í nærkerfinu og tengir til dæmis saman skóla og fjölskyldu barnsins. Stofnanakerfið er fyrir utan barnið og barnið tekur ekki þátt í en getur haft áhrif á það. Lýðkerfið sameinar öll kerfin og lýsir menningunni og samféluginu sem einstaklingurinn býr í, þar með talið lög, reglur, trú og venjur (Bronfenbrenner, 1979).

Ári síðar, 1980, kom Jay Belsky fram með kenninguna um vistfræðilíkanið sem hann byggði á vistfræðikenningu Bronfenbrenner og notaðist við nærkerfi, stofnankerfi og lýðkerfi þegar hann þróaði kenningu sína. Hann aðlagaði sína kenningu að misbrestum sem eiga sér stað í uppeldi barna. Kenning Belsky snýst um það að þegar eðli og magn áhættubátta fara umfram eðli og magn verndandi þátta, á ofbeldi og/eða vanræksla sér stað. Belsky skiptir áhættuþáttum og verndandi þáttum niður í fjóra þætti; einstaklingsþætti (e. individual factors), fjölskylduþætti (family factors), samfélagsþætti (e. social factors) og menningarþætti (e. cultural factors). Þessir áhættuþættir og verndandi þættir hafa áhrif hvor á annan og einnig á milli þáttanna fjögurra (Belsky, 1980).

Áhættuþættir tengdir einstaklingsþáttum á til að mynda við þegar einstaklingar eru vanræktir sem börn og vanrækja síðan sjálfir sín eigin börn. Þættir sem tengjast barninu og geta aukið líkurnar á ofbeldi eða vanrækslu eru til dæmis hegðunarvandkvæði, greindarskortur, fyrirburafæðing og ungur aldur barnanna. Áhættuþættir sem tengjast fjölskylduþáttum eru lítil samskipti á milli barna og foreldra og ofbeldi á milli foreldra. Einnig eru tengsl á milli fjölskyldustærðar, barnmargra fjölskyldna, þróngra húsakosta og ofbeldis og vanrækslu. Áhættuþættir tengdir samfélagsþáttum eru til dæmis atvinnuleysi, láglaunavinnur, lágt menntunarstig og einangrun. Áhættuþættir sem tengjast menningarþáttum eru viðhorf einstaklinga viðkomandi samfélags til ofbeldis og refsinga. Tíðni ofbeldis er hærri á þeim svæðum þar sem ofbeldi er almennt viðurkennt og einstaklingarnir umbera ofbeldið sem á sér stað (Belsky, 1980; Belsky, 1993).

4.4 Kenning Johnson um ofbeldi

Í kringum 1990 kom Johnson fram með þá kenningu að í samfélögum væru til staðar tvenns konar ofbeldi (Johnson, 2011). Annað kallaði hann ógnarstjórnun feðraveldis (e. patriarchal terrorism) og hitt makaofbeldi (e. common couple violence). Kvennahreyfingar og feministar hafa töluvert rannsakað ógnarstjórnun feðraveldis en þeir vilja meina að heimilisofbeldi megi rekja til vandamála á milli kynjanna og valdabaráttu. Ofbeldi sé því hluti af valdbeitingu þar sem karlmenn hafa yfirráð yfir konum. (Johnson, 1995; Anderson, 1997). Ógnarstjórnun feðraveldis felur í sér alvarlegt líkamlegt, kynferðislegt, fjárhagslegt og andlegt ofbeldi (Johnson, 1995; Johnson, 2011). Ofbeldið eykst með tímanum, verður alvarlegra og getur varað í langan tíma (Johnson, 1995). Síðar

meir talaði Johnson um hryðjuverk í parasamböndum (e. intimate terrorism) í stað ógnarstjórnun feðraveldis (Johnson, 2011). Makaofbeldi á sér oftast stað þegar upp kemur ágreiningur á milli para sem leiðir til ofbeldis. Báðir aðilar eru þá líklegir til að beita ofbeldinu og er það ekki notað til að kúga hinn aðilann. Samkvæmt Johnson er makaofbeldi yfirleitt ekki jafn alvarlegt og ofbeldi í ógnarstjórnun feðraveldis þar sem ofbeldið er ekki notað til að ná völdum yfir hinum aðilanum. Oftast eru það báðir aðilarnir sem grípa til ofbeldisins. Einnig leiðir makaofbeldi síður til áverka og þróast sjaldnast út í ofbeldi sem ógnar lífi konunnar. Síðar meir talaði Johnson um aðstæðubundið ofbeldi milli maka (e. situational couple violence) í stað makaofbeldis (Johnson, 1995; Johnson, 2011).

Johnson hélt áfram að þróa kenningu sína og kom fram með þriðju tegundina af ofbeldi sem hann kallaði ofbeldi sem uppreisn (e. violence resistance). Ofbeldi sem uppreisn er yfirleitt notað sem vörn við ógnarstjórnun feðraveldis og er oftar en ekki beitt af konum. Ofbeldið sem konurnar beita hjálpar oft á tíðum ekki heldur eykst ofbeldið í þeirra garð og gerir illt verra (Johnson, 2011). Johnson kom fram með fjórðu tegundina af ofbeldi sem hann kallaði gagnkvæma ofbeldisfulla stjórnun (e. mutual violent control). Þá vilja báðir aðilarnir í sambandinu hafa völdin og beita hvorn annan ofbeldi (Johnson, 2006).

Gagnlegt getur verið að skoða fræðilegar kenningar og setja þær í samhengi við heimilisofbeldi og félagslega stöðu til að glöggva sig betur á ástæðum og afleiðingum ofbeldisins.

5 Tengsl félagslegrar stöðu og heimilisofbeldis

Í þessum kafla verður farið yfir félagslega stöðu þeirra sem verða fyrir heimilisofbeldi og þeirra sem því beita. Skoðaðir verða þeir þættir sem auka líkurnar á því að einstaklingar beiti heimilisofbeldi og þeir þættir sem auka líkurnar á að einstaklingar verði beittir heimilisofbeldi. Kaflanum er skipt niður í þolendur og gerendur og er gengið út frá því að gerandinn sé karlmaður og þolandinn kvenmaður.

Heimilisofbeldi er flókinn félagslegur vandi sem hefur áhrif á stóran hluta mannlifsins og getur endað með miklum skaða eða lífláti þolanda. Konur hafa mesta þörf fyrir aðstoð vegna heimilisofbeldis. Oftast eru það eiginmenn eða unnstar þeirra sem beita ofbeldinu (Gilfus, Trabold, O'Brien og Fleck-Henderson, 2010). Í samböndum þar sem karlmaðurinn er í verri félagslegri stöðu en konan eru meiri líkur á því að hann beiti konu sína ofbeldi til að hafa völdin í sambandinu (Anderson, 1997). Ingólfur V. Gíslason, 2008, víesar í McWilliams, 1998, sem bendir á að einn liður í því að vinna gegn ofbeldi sé jafnræði kvenna og karla þó svo að efnahagslegir og félagslegir erfiðleikar séu til staðar (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

5.1 Félagsleg staða gerenda

Ekki er hægt að alhæfa að heimilisofbeldi megi alltaf tengja við tekjuhópa, menntunarstig eða þjóðfélagsstöðu. Niðurstöður rannsókna hafa samt sem áður sýnt fram á að ákveðnir þættir ýti undir ofbeldi. Einn af þessum þáttum er einkenni þeirra sem beita ofbeldi (Rying, 2007).

Niðurstöður rannsókna hafa sýnt sterkt tengsl á milli heimilisofbeldis annars vegar og aldurs, atvinnuleysis, hjúskaparstöðu, félags- og efnahagslegrar stöðu, lágra tekna og lágs menntunarstigs hins vegar (Anderson, 1997). Ingólfur V. Gíslason, 2008, víesar í McWilliams, 1998, sem bendir á það að einstaklingar í félags- og efnahagslegum erfiðleikum séu frekar undir á lagi og við þær aðstæður kemur ofbeldið frekar fram. Eitt af þeim atriðum er atvinnuleysi (Rying, 2007; Ingólfur V. Gíslason, 2008). McWilliams bendir á að það fari þó eftir því hvernig samfélagið er uppbyggt. Þar sem atvinnuhorfur eru góðar, litlar líkur á langvarandi atvinnuleysi og atvinnuleysisbætur eru góðar eru litlar líkur á að ofbeldisbrotum fjölg. Atvinnuleysi hefur meiri áhrif í þjóðfélögum þar sem mikið er lagt upp úr því að karlmaðurinn sé sá sem skaffi til heimilisins. Við slíkar aðstæður getur atvinnuleysi valdið karlmönnum mikilli streitu og leitt til ofbeldis. Eftir því

sem streitustigið er hærra í þjóðfélögum þeim mun meiri eru líkurnar á ofbeldi gagnvart konum (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Rannsóknir hafa sýnt fram á að þeir sem beittir hafa verið líkamlegum refsingum í bernsku eru líklegri til að beita heimilisofbeldi, upplifa þunglyndi og eiga í erfiðleikum í hjónabandinu (Straus og Yodanis 1996). Dönsk langtímarannsókn var gerð á á því hvort aðstæður í æsku drengja hefðu áhrif á ofbeldishegðun þeirra á fullorðinsárum. Ákveðnir þættir í lífi drengjanna voru notaðir sem áhættubættir. Þeir áhættubættir sem höfðu mest áhrif á ofbeldishegðun drengjanna á fullorðinsárum var ofbeldi föður þeirra gegn móður. Aðrir áhættubættir sem höfðu áhrif á ofbeldishegðun þeirra voru að þeir höfðu verið sendir í fóstur, beittir ofbeldi eða vanrækslu, neytt vímuefna, gert sjálfsvígstilraunir, verið með geðsjúkdóma, verið atvinnulausir eða einungis lokið grunnskólaprófi. Þessir drengir voru fjórum sinnum líklegri til að beita heimilisofbeldi á fullorðinsárum en drengir sem ekki ólust upp við einhverja af þessum áhættubáttum. Drengir sem upplifa eða sjá föður sinn beita móður sína ofbeldi geta endurtekið þá hegðun sjálfir og lagt hendur á maka sinn síðar á ævinni. Heimilisofbeldi getur því orðið lærð hegðun sem lærist á bernskuheimili og við þær aðstæður sem börnin búa við (Christoffersen, Francis og Soothill, 2002).

Einn af þeim þáttum sem getur haft áhrif á beitingu heimilisofbeldis er geðræn vandkvæði eða þroskaskerðing. Því alvarlegra sem ofbeldið er þeim mun líklegra er að sá sem beitir ofbeldinu eigi við alvarlegar persónuleikatrufanir að stríða. Sænsk rannsókn sýndi fram á að 80 prósent þeirra sem höfðu valdið dauða maka síns í kjölfar heimilisofbeldis áttu við geðræn vandkvæði að stríða eða voru þroskaskertir (Rying, 2007). Íslensk rannsókn sýndi einnig að geðræn vandkvæði ofbeldismannsins væri einn áhættubáttur heimilisofbeldis (Hildur Guðmundsdóttir, 2009).

Samband er á milli áfengisneyslu og ofbeldis eins og alþjóðlegar rannsóknir hafa sýnt. Sveiflur í ofbeldistilkynningum til lögreglu eru þær sömu og sveiflur í vikulegri áfengisneyslu. Samband er á milli fjölda ofbeldisbrota og þess áfengismagns sem hver einstaklingur ákveðins þjóðfélags drekkur. Eftir því sem neyslan er meiri því algengari verða ofbeldisbrotin (Kühlhorn, 2004). Áfengisneysla er sá þáttur sem hefur mestu tengslin við beitingu heimilisofbeldis. Þeir menn sem eiga við áfengisvanda að stríða eru líklegri til að beita konur sínar ofbeldi heldur en þeir sem ekki eiga við þennan vanda að

stríða (Benson, Wooldredge, Thistletonwaite og Fox, 2004; Flanzer, 2005; Rodriguez, Lasche, Chandra og Lee, 2001). 21 prósent kvenna sem beittar hafa verið heimilisofbeldi telja að gerandinn hefði verið undir áhrifum áfengis á meðan á ofbeldisverknaðinum stóð (Britton, 2012). Þó eru til sambönd þar sem heimilisofbeldi er til staðar en engin áfengisneysla. Einnig eru til sambönd þar sem áfengisneysla er til staðar en ekkert heimilisofbeldi. Til þess að gera sér grein fyrir orsakasambandi þarf að átta sig á hvort áfengið sé orsök ofbeldisins eða ofbeldið orsök áfengisneyslunnar. Hvor þátturinn var til staðar á undan hinum og eru ef til vill aðrir orsakaþættir til staðar (Flanzer, 2005).

Íslenskar rannsóknir sýna einnig fram á tengsl milli áfengisneyslu og heimilisofbeldis. Í rannsókn sem Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd gerði árið 2010 voru konurnar sem tóku þátt í rannsókninni spurðar um áfengisdrykkju fyrrverandi og núverandi maka sem höfðu beitt þær ofbeldi. Fyrrverandi makar kvennanna drukku frekar áfengi og urðu ölvadri en núverandi makar en 28 prósent núverandi maka og 6 prósent fyrrverandi maka drukku ekki áfengi. Fyrrverandi makar urðu oftar drukknir en núverandi makar og því er hægt að draga þá ályktun að áfengisneysla sé þáttur sem tengist ofbeldi. 26 prósent fyrrverandi og 3 prósent núverandi maka neyttu eitthvern tíma fíkniefna og fyrrverandi makar neyttu fíkniefna í meira mæli en núverandi (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010). Ætla má að vímuefnaneysla sé stór áhættupáttur í beitingu ofbeldis. Ofbeldið er oft á tíðum tengt neyslu ofbeldismannsins. Margar þeirra kvenna sem beittar hafa verið ofbeldi telja að ofbeldismaðurinn hafi verið undir áhrifum áfengis eða vímuefna við síðasta ofbeldisatvik (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010; Hildur Guðmundsdóttir, 2009).

Aldur ofbeldismanna er einn áhættupáttur varðandi heimilisofbeldi. Sænsk rannsókn sýndi að flestir þeir ofbeldismenn sem voru valdar að dauða maka sinna í kjölfar heimilisofbeldis voru á aldursbilinu 40- 49 ára og meðalaldurinn var 45 ára (Rying, 2007). Íslensk rannsókn sýndi svipaðar niðurstöður en í henni kom fram að núverandi makar sem beita ofbeldi eru flestir 45-59 ára gamlar eða 39 prósent. Þegar tölur fyrir fyrrverandi maka eru skoðaðar sést að þeir sem helst beita ofbeldi eru einnig á aldursbilinu 45-59 ára eða tæp 34 prósent (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Rannsóknir hafa sýnt fram á að tengsl séu á milli menntunar og tekna einstaklinga annars vegar og heimilisofbeldis hins vegar en tekjur og menntunarstig er lægra hjá þeim

sem beita heimilisofbeldi (Rodriguez, Lasche, Chandra og Lee, 2001). Þeir menn sem afla minni tekna en konur þeirra eru líklegri til að beita þær ofbeldi en þeir sem eru með hærri tekjur en konurnar. Aftur á móti voru þeir menn sem voru með meiri menntun en konur þeirra líklegri til að beita þær heimilisofbeldi en þeir sem voru með minni menntun. Ennfremur sýndu niðurstöðurnar að þau pör sem hafa mismikla menntun eru líklegri til að beita heimilisofbeldi og verða fyrir því (Anderson, 1997). Íslensk rannsókn sýndi einnig fram á tengsl tekna, menntunar og heimilisofbeldis en niðurstöðurnar sýndu að munur væri á fyrrverandi og núverandi maka. Niðurstöður rannsóknarinnar benda til þess að ráðstöfun tekna hafi verið ein af deilum fyrri sambúðar en sé það ekki í núverandi sambandi. 65 prósent kvennanna sögðust ekki hafa haft áhrif á hvernig tekjur fyrrverandi maka voru notaðar en 77 prósent sögðust hafa áhrif á hvernig tekjur núverandi maka væru notaðar. Samkvæmt upplýsingum kvennanna um ofbeldismennina er menntunarstig núverandi maka hærra en fyrrverandi maka. Aðeins 19 prósent núverandi maka og 11 prósent fyrrverandi maka voru með sérskóla- eða háskólapróf (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Þær hugmyndir hafa komið fram að ástæðan fyrir því að þeir sem eru dökkir á hörund beiti frekar ofbeldi en þeir sem eru ljósir á hörund sé sú að þeir sem eru dökkir búa við aðrar aðstæður en þeir sem eru ljósir. Menn sem eru dökkir á hörund búa fremur við slæmar félagslegar og efnahagslegar aðstæður sem ýta undir ofbeldi. Því er erfitt að segja hvort ofbeldi sé afleiðing aðstæðna eða kynþáttar (Sampson og William, 1995). Menn sem eru dökkir á hörund eru tvisvar sinnum líklegri til að beita ofbeldi en hvítir menn og konur manna sem eru dökkir á hörund eru tvisvar sinnum líklegri til að verða fyrir heimilisofbeldi samanborið við konur hvítra manna (Benson, Wooldredge, Thistlethwaite og Fox, 2004; Rodriguez, Lasche, Chandra og Lee, 2001). Ofbeldistíðni dökkra manna sem búa í slæmu hverfi er 11,4 prósent en þeir sem eru dökkir á hörund og búa í góðu hverfi sýna helmingi minni ofbeldishegðun eða 5,7 prósent. Sömu niðurstöður voru hjá hvítum en þeir sem bjuggu í slæmu hverfi voru með ofbeldistíðni upp á 7,9 prósent á móti 3,5 prósentum hjá þeim sem bjuggu í góðu hverfi. Þessar tölur gefa til kynna að slæm hverfi hafa sömu ofbeldisáhrif á bæði þá sem eru dökkir og ljósir á hörund. Það er fremur umhverfið en litarháttur sem hefur áhrif á ofbeldishegðunina (Benson, Wooldredge, Thistlethwaite og Fox, 2004).

Tengsl hafa fundist á milli þess að iðka trú sína reglulega og að beita síður heimilisofbeldi. Rannsókn var gerð árið 2001 af Ellison og Anderson sem sýndi fram á það að þeir einstaklingar sem iðkuðu trú sína reglulega voru síður líklegir til að beita ofbeldi. Hvað karlmenn varðar þá var þessi verndandi þáttur aðeins hjá þeim sem iðkuðu trú sína vikulega en hjá konum átti hann einnig við hjá þeim sem iðkuðu trúnnna aðeins mánaðarlega. 60,7 prósent minni líkur eru á því að karlar sem iðkuðu trúnnna vikulega eða oftar myndu beita heimilisofbeldi en þeir sem ekki iðkuðu sína trú. Hjá konum voru 44,2 prósent minni líkur á því að þær sem iðkuðu trúnnna vikulega eða oftar beittu heimilisofbeldi. Jafnvel þótt tillit væri tekið til félagslegrar aðstoðar sem einstaklingarnir fengju, vímuefnanotkunar, þunglyndis og lágs sjálfsálits þá var enn til staðar samband á milli reglulegrar trúariðkunar og lítils heimilisofbeldis (Ellison og Anderson, 2001).

Helstu áhættubættir heimilisofbeldis eru atvinnuleysi, að hafa orðið vitni að eða verið beittur ofbeldi í æsku, geðræn vandkvæði, áfengisneysla, aldur gerandans, lágar tekjur, lítil menntun og litarháttur gerendans. Verndandi þáttur heimilisofbeldis er trúariðkun.

5.2 Félagsleg staða þolenda

Konur eru líklegri en karlar til að hafa upplifað alla þætti heimilisofbeldis. Í breskri rannsókn kom fram að 30 prósent kvenna og 17 prósent karla höfðu upplifað heimilisofbeldi. Það ofbeldi sem skyldi kynin hvað mest að var kynferðislegt heimilisofbeldi en 19 prósent kvenna á móti 2 prósentum karla höfðu verið beitt kynferðislegu ofbeldi. Algengasta ofbeldið var andlegt og fjárhagslegt ofbeldi en 57 prósent kvennanna og 46 prósent karlanna sögðust hafa upplifað slíkt. Rúmlega einn fjórði þolendanna hafði hlotið líkamleg meiðsl vegna ofbeldisins (Britton, 2012). Ofbeldi í nánum samböndum getur átt sér stað í öllum þjóðfélagshópum. Þó eru ákveðnir hópar kvenna sem eru í meiri hættu en aðrar en það er konur sem eiga undir högg að sækja. Konur sem eiga erfitt félags- eða efnahagslega, konur sem eiga við geðræn eða líkamleg vandamál að stríða, erlendar konur, konur sem tilheyra ákveðnum stéttum, eru fatlaðar, eru á ákveðnum aldri og eru með ákveðinn litarhátt (Brottsförebyggande rádet, 2007; Gilfus, Trabold, O'Brien og Fleck-Henderson, 2010).

Konur sem beittar eru heimilisofbeldi einangrast oft á tíðum félagslega sökum ofbeldisins. Þær vilja ekki að aðrir viti af aðstæðum þeirra og skammast sín fyrir andleg og

líkamleg ör sín. Einangrunina má einnig rekja til þess að konan kennir sjálfri sér um ofbeldið og finnst hún bera ábyrgð á ofbeldinu. Við þetta verður sjálfsmat hennar verra, henni er stjórnað og getur hún haft lítið vald yfir eigin lífi (Flanzer, 2005). Einnig er líklegra að konur sem eru einangraðar séu beittar ofbeldi og að ofbeldið komist ekki í dagsljósið. Vítahringur getur skapast þar sem að ofbeldið ýtir svo aftur undir einangrun. Konur sem eru félagslega virkar og eiga sterk vina-, kunningja- og ættingjanet eru líklegri til að losna úr ofbeldisfullu sambandi þar sem þessir þættir eru verndandi þættir og vinna gegn ofbeldi (Ingólfur V. Gíslason, 2008).

Þær konur sem eru í meiri hættu en aðrar að búa við heimilisofbeldi eru konur sem eiga við áfengis- og vímuefnavanda að stríða. Meiri hætta er á að þær konur sem hafa orðið fyrir ofbeldi í bernsku misnoti vímuefni, sem aftur eykur líkurnar á að þær séu beittar ofbeldi (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Í breskri rannsókn sögðu 10 prósent kvennanna að þær sjálfar hefðu verið undir áhrifum áfengis á meðan þær voru beittar ofbeldi (Britton, 2012).

Aldur kvenna getur haft áhrif á heimilisofbeldi en íslensk rannsókn sýndi fram á það að konur á aldursbílinu 25- 44 ára og 45- 64 ára séu þær konur sem helst verða fyrir ofbeldi en hjá báðum hópunum höfðu 24 prósent kvennanna verið beittar ofbeldi (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010).

Rannsóknir hafa sýnt að fráskildar konur upplifi fremur heimilisofbeldi. Íslenskar rannsóknir sýndu fram á það að fleiri fráskildar konur höfðu upplifað heimilisofbeldi en þær sem eru í sambúð, nærri 52 prósent kvenna sem beittar hafa verið ofbeldi eru fráskildar. Sýna þessar tölur að þær konur sem beittar eru ofbeldi í nánum samböndum skilja flestar eða fara úr ofbeldissamböndunum (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010; Erla Kolbrún Svavarsdóttir, 2010).

Tengsl eru á milli tekna, menntunar og heimilisofbeldis. Hjá þeim konum þar sem heimilistekjur eru lægstar er líkamlegt ofbeldi hæst. Þegar allt ofbeldi er skoðað hafa konur með heimilistekjur undir 250.000 krónur á mánuði frekar verið beittar ofbeldi en þær sem eru tekjuhærri. Ástæðan fyrir þessu gæti verið sú að konur sem eru tekjulægri séu háðari maka sínum fjárhagslega og eigi því erfðara með að slíta sambandinu (Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds, 2010). Konur sem einungis hafa lokið grunn- eða

framhaldsskólaprófi hafa fremur upplifað heimilisofbeldi en þær konur sem eru með meiri menntun (Erla Kolbrún Svavarsdóttir, 2010).

Rannsókn þeirra Menjívar og Salcido sýndi fram á það að tíðni heimilisofbeldis er ekki hærri hjá erlendum konum. Félagleg staða þeirra er hins vegar oft verri vegna tungumálaörðugleika, erfiðleika með að fá vinnu, einangrunar frá heimalandinu og fjölskyldu. Einnig vegna þess að þær þekkja ekki sinn lagalega rétt. Þessir þættir geta aukið líkurnar á heimilisofbeldi. Vandamál tengd tungumálaörðugleikum magnast þegar einnig á sér stað einangrun, atvinnuleysi og slæm lagaleg staða. Oft er því um samspli margra þátta að ræða (Menjívar og Salcido, 2002). Íslensk rannsókn sem skoðaði aðstæður erlendra kvenna sem búsettar eru á Íslandi og dvöldu í Kvennaathvarfinu frá árunum 2007-2009 sýndi fram á það að verulegur munur var á þeim konum sem komu frá löndum innan EES og þeim sem komu frá löndum utan EES. Aðalmuninn má rekja til þess að þær konur sem koma frá löndum innan EES geta sótt um atvinnu- og dvalarleyfi á sínum forsendum. Atvinnu- og dvalarleyfi kvenna sem koma frá löndum utan EES er bundið maka í fjögur ár sem gefur honum mikið vald. Þegar menntun var skoðuð voru aðeins 11 af 67 kvennanna með háskólagráðu og unnu þær flestar láglauastörf. Margar þessara kvenna eru einangraðar og var bannað að eiga samskipti við annað fólk. Þær finna oft á tíðum fyrir á lagi. Það stafar ekki einungis af ofbeldinu heldur einnig af því að þær eru einar í ókunnugu landi sem þær vita ekki hvernig virkar og tala jafnvel ekki tungumálið. Þær hafa ekki þann félagslega stuðning sem flestar íslenskar konur hafa. Algengt er að ofbeldismaðurinn hindri konur sem eru utan EES í að sækja um dvalarleyfi og taki jafnvel vegabréf og fæðingarvottorð af þeim. Hann nýtir sér því viðkvæma stöðu konunnar til að misnota hana og beita ofbeldi (Hildur Guðmundsdóttir, 2009).

Sá þáttur sem er verndandi við heimilisofbeldi er tengsl við aðra. Þeir einstaklingar sem eru í góðu sambandi við vini og ættingja eru í minni hættu á að verða fyrir heimilisofbeldi (Rodriguez, Lasche, Chandra og Lee, 2001).

Hindranir sem tengjast ytri og innri þáttum í lífi konunnar geta orðið til þess að konan sættir sig frekar við ofbeldið, eigi erfiðara með að fara úr ofbeldissambandinu og eigi erfiðara með að ná sér eftir ofbeldissamband. Konan verður fórnarlamb í sínu eigin lífi (Carlson, 1997).

Áhættuþættir hjá þolendum heimilisofbeldis eru einangrun, áfengis- og vímuefnaneysla, aldur, að vera fráskilinn, litlar tekjur, lítil menntun og að vera innflytjandi. Verndandi þáttur kvenna er að vera í góðu sambandi við vini og ættingja.

6 Staða félagsráðgjafa í málaflokknum

Í þessum hluta verður farið yfir þá þjónustu og úrræði sem félagsþjónusta sveitarfélaganna veitir konum sem hafa verið beittar heimilisofbeldi og stöðu félagsráðgjafa í málaflokknum. Í lok kaflans verður stuttlega gerð grein fyrir þeim úrræðum og þjónustu sem félagasamtök veita þolendum og gerendum heimilisofbeldis.

6.1 Félagsþjónustan og félagsráðgjöf

Á Íslandi er starfrækt félagsþjónusta í sveitarfélögum landsins. Um félagsþjónustuna gilda lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991 en í þeim kemur fram að félagsþjónustunni sé skylt að tryggja fjárhagslegt og félagslegt öryggi íbúa. Einnig að félagsþjónustan eigi að stuðla að velferð íbúa á grundvelli samhjálpar. Félagsþjónustan stuðlar að velferð íbúa meðal annars með því að bæta lífskjör þeirra sem á þurfa að halda og með því að grípa til aðgerða til að koma í veg fyrir félagsleg vandamál. Einstaklingurinn er hvattur til að taka ábyrgð á sjálfum sér og öðrum, sjálfsákvörðunarrétturinn er virtur og hann er styrktur til sjálfshjálpar. Aðstoðin og þjónustan á að bæta vandann og stuðla að því að einstaklingar nái að ráða sjálfir fram úr sínum málum (Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991). Samkvæmt lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991 er sveitarfélögum skylt að bjóða upp á félagslega ráðgjöf. Ráðgjöfin á að veita stuðning vegna félagslegs og persónulegs vanda og veita upplýsingar og leiðbeiningar um félagsleg réttindamál (Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991). Félagsráðgjafar þurfa mikið að vinna með lög í starfi sínu en þeir vinna meðal annars eftir lögum um félagsráðgjöf nr. 95/1990. Þar kemur meðal annars fram að félagsráðgjafar heyri undir heilbrigðisstétt (Lög um félagsráðgjöf nr. 95/1990).

Félagsráðgjafar verða að búa yfir faglegri heildarsýn í vinnu sinni með skjólstæðingum og verða því að sjá einstaklinginn í tengslum við það umhverfi sem hann býr í. Uppistaða félagsráðgjafar er virðing fyrir einstaklingnum og trú á getu hans. Hlutverk félagsráðgjafar er að sporna við ranglæti, leysa félagsleg og persónuleg vandkvæði og koma í veg fyrir mannréttindabrot. Félagsráðgjafar verða að virða réttindi allra, passa að fara ekki í manngreinarálit og byggja upp gagnkvæmt traust (Félagsráðgjafarfélag Íslands, e.d.).

Árið 2009 var gerð rannsókn á ofbeldi gegn konum. Anni G. Haugen hafði umsjón með rannsókninni og fjallar hún um viðbrögð félagsþjónustunnar og barnaverndar í heimilisofbeldismálum. Rannsóknin er hluti af aðgerðaáætlun stjórnvalda til að koma í

veg fyrir heimilisofbeldi og tóku níu sveitarfélög víðsvegar um landið þátt í henni. Niðurstöður rannsókarinnar sýndu að hluti þeirra kvenna sem verða fyrir ofbeldi leita eftir aðstoð til félagsþjónustunnar en sjaldnast sé það vegna ofbeldisins. Oftast nær leita þær til félagsþjónustunnar vegna hagnýtra vandamála, svo sem húsaleigubóta, réttar til fjárhagsaðstoðar eða til þess að fá húsnaði á vegum sveitarfélagsins. Þegar traust hefur myndast á milli konunnar og fagaðilans kemur oft á tíðum fram að konan sé eða hafi verið beitt ofbeldi á heimili sínu. Margar kvennanna eru þá búnar að koma sér út úr ofbeldissambandinu eða eru að undirbúa það. Þær konur sem leita til félagsþjónustunnar vegna heimilisofbeldisins eru flestar með börn á heimilinu og leita sér aðstoðar aðallega vegna barnanna. Í þeim sveitarfélögum sem skoðuð voru bauð félagsþjónustan upp á viðtöl hjá bæði félagsráðgjöfum og sálfræðingum og öll sveitarfélögin bentu konunum á Kvennaathvarfið sem úrræði (Anni G. Haugen, 2009).

Mikill munur getur verið á vinnu félagsráðgjafa eftir löndum. Í Bandaríkjunum eru félagsráðgjafar oft á tíðum þeir fyrstu sem þolendur heimilisofbeldis hafa samband við og veita fyrstu hjálpinu. Þeir eru einnig stærsta heilbrigðisstéttin í Bandaríkjunum sem veitir andlega aðstoð. Það er ólíkt því sem tíðkast á Íslandi þar sem konur leita sjaldan til félagsþjónustunnar vegna heimilisofbeldis eins og greint hefur verið frá (National association of social workers, 2002).

Ein lausn til þess að komast út úr því ferli sem konur sem beittar eru heimilisofbeldi eru fastar í er ráðgjöf. Í ráðgjöfinni væri þá hægt að vinna með innri hindranir konunnar eins og lært hjálparleysi, að hún kenni sér um ofbeldið, lítið sjálfsálit og litla getu til að hjálpa sér sjálf (Carlson, 1997). Þeir félagsráðgjafar sem vinna með þolendum heimilisofbeldis hjálpa þeim oft á tíðum við að leita réttar síns bæði í lagalegu- og félagslegu umhverfi. Því er mikilvægt að félagsráðgjafar hafi góða þekkingu og getu til að aðstoða þá sem beittir eru heimilisofbeldi, kunni að veita þeim þær bjargir sem í boði eru og komi í veg fyrir að konan verði áfram beitt ofbeldi (National association of social workers, 2002; Gilfus, Trabold, O'Brien og Fleck-Henderson, 2010).

Rannsókn var gerð af Warrener, Postmus og McMahon árið 2013 á því hvernig félagsráðgjafar bregðast við málum um heimilisofbeldi og hvernig þeir skima fyrir ofbeldinu hjá skjólstæðingum sínum. Niðurstöður rannsóknarinnar sýndu að þeir félagsráðgjafar sem voru faglegir í vinnu sinni með skjólstæðingum voru líklegrir til að

skima fyrir ofbeldi hjá skjólstæðingum en aðrir. Þeir þættir sem höfðu mest áhrif á fagleg vinnubrögð hjá félagsráðgjöfunum voru hvort þeir höfðu klárað meistaránám í félagsráðgjöf, reynsla úr starfsþjálfun eða úr félagasamtökum þar sem unnið er með þolendum og þjálfun úr félagsstarfi (Warrener, Postmus og McMahon, 2013).

Árið 2012 gerðu Heffernan, Blythe og Nicolson rannsókn á upplifun félagsráðgjafa á heimilisofbeldi í starfi sínu og hversu mikla þjálfun í að þekkja einkenni og aðstoða við heimilisofbeldi félagsráðgjafarnir fá. Niðurstöður rannsóknarinnar sýndu að 62 prósent félagsráðgjafanna höfðu unnið eða unnu með skjólstæðing sem hefði verið eða grunur lék á að hefði verið beittur heimilisofbeldi. 57,5 prósent félagsráðgjafanna sögðu að mál skjólstæðinga sem beittir væru heimilisofbeldi kæmu inn á borð þeirra að minnsta kosti á þriggja mánaða fresti. 40 prósent félagsráðgjafanna vildu meina að þessi mál kæmu oftar fyrir en á þriggja mánaða fresti. Hærra hlutfall karlkyns félagsráðgjafa telur skjólstæðinga sína búa við ofbeldi samanborið við kvenkyns félagsráðgjafa. Kvenkyns félagsráðgjafarnir töldu fremur að neysla vímuefna tengdist heimilisofbeldi og karlkyns félagsráðgjafarnir töldu heimilisofbeldi á æskuheimili vera afleiðingu heimilisofbeldis á fullorðinsárum. Allir þátttakendur voru sammála um það að konur sem beittar eru heimilisofbeldi vilji aðstoð og úrræði til að komast út úr aðstæðunum (Heffernan, Blythe og Nicolson, 2012).

Mikilvægt er að félagsráðgjafar séu vakandi fyrir einkennum kvenna sem beittar eru heimilisofbeldi og þá sérstaklega kvenna sem eru í veikri félagslegri stöðu og eiga því erfitt með að láta vita af ofbeldinu. Í rannsókn Anni G. Haugen kom fram að erfiðara væri að komast að ofbeldi sem viðkvæmir hópar kvenna verða fyrir og má þar nefna aldraðar, fatlaðar og erlendar konur. Erfitt er að komast að því ofbeldi sem konurnar þurfa að sæta og hafa til dæmis fatlaðar konur oft á tíðum ekki greind til að átta sig á að ofbeldi sé ekki eðlilegt í sambúð. Mál erlendu kvennanna geta verið flókin þar sem sumar þeirra koma frá menningarsvæðum þar sem ofbeldi er hluti af sambúð og þora ekki að segja frá ofbeldinu af ótta við að vera vísað úr landi. Einnig búa þessar konur við álag vegna þeirrar staðreyndar að þær eru innflytjendur og þekkja oft ekki réttindi sín hér á landi (Anni G. Haugen, 2009).

6.2 Úrræði og þjónusta

Fyrir utan aðstoð frá félagsþjónustunni geta konur sem beittar hafa verið ofbeldi leitað sér aðstoðar hjá félagasamtökum. Þau félagasamtök sem veita þessum konum úrræði og

aðstoð eru til að mynda Kvennaathvarfið, Kvennaráðgjöf, Stígamót, Sólstafir og Aflið. Öll þessi félagasamtök taka á einhvern hátt þátt í að upplýsa samfélagið um ofbeldi gegn konum og opna umræðuna um kynbundið ofbeldi (Guðrún Helga Sederholm, 2010).

Kvennaathvarfið var stofnað árið 1982. Athvarfið er fyrir konur og börn þeirra sem ekki eiga kost á því að vera á sínu eigin heimili vegna andlegs eða líkamlegs ofbeldis maka eða annarra heimilismanna. Ennfremur veitir Kvennaathvarfið ráðgjöf, stuðning og upplýsingar til þolenda ofbeldis (Samtök um kvennaathvarf, 2000). Í febrúar árið 1984 tók Kvennaráðgjöfin til starfa. Kvennaráðgjöfin er opin öllum konum og körlum. Ráðgjöfin er fyrst og fremst hugsuð sem aðstoð við konur sem standa höllum fæti og hafa þörf fyrir ráðgjöf og stuðning (Kvennaráðgjöfin, e.d.). Stígamót voru stofnuð árið 1989 og eru grásrótarsamtök og fræðslu- og ráðgjafarmiðstöð sem berst gegn kynferðisofbeldi (Guðrún Helga Sederholm, 2010). Stígamót veita bæði konum og körlum sem beitt hafa verið kynferðislegu ofbeldi aðstoð og ráðgjöf (Stígamót, e.d.). Í framhaldi af tilraunastarfsemi Stígamóta var Aflið stofnað árið 2002. Aflið er starfrækt á Akureyri og eru samtökin fyrir þá sem eru þolendur kynferðislegs ofbeldis og/eða heimilisofbeldis og maka þeirra og fjölskyldur (Aflið, e.d.). Grásrótarsamtökin Sólstafir eru systursamtök Stígamóta. Samtökin voru stofnuð árið 2006 og eru staðsett á Ísafirði. Sólstafir líkt og Stígamót eru ráðgjafar- og upplýsingamiðstöð fyrir konur, karla og börn sem hafa verið beitt kynferðisofbeldi (Sólstafir, e.d.).

Eina sérhæfða meðferðarúrræðið fyrir karla sem beita heimilisofbeldi á Íslandi er úrræðið Karlar til ábyrgðar (Karlar til ábyrgðar, e.d.). Úrræðið er hluti af aðgerðaáætlun stjórnvalda til að koma í veg fyrir heimilisofbeldi og felur í sér niðurgreiðslu kostnaðar í einstaklings- og hópmeyðferð hjá sálfræðingum (Velferðarráðherra, 2010). Áhersla er lögð á það að mennirnir séu sjálfir reiðubúnir til að leita sér aðstoðar. Þeir þurfa að taka ábyrgð á eigin hegðun og læra að þróa með sér jákvæðar leiðir til að takast á við það sem getur komið upp í samskiptum (Karlar til ábyrgðar, e.d.).

7 Niðurstöður

Niðurstöður íslenskra og erlendra rannsókna hafa sýnt að þeir sem beita heimilisofbeldi og þeir sem beittir eru heimilisofbeldi eru fremur í verri félagslegri stöðu en aðrir. Þó er það umdeilt hvort slæm félagsleg staða ýti undir heimilisofbeldið eða hvort heimilisofbeldið ýti undir slæma félagslega stöðu. Á Íslandi var ekki farið að rannsaka heimilisofbeldi fyrr en árið 1982 þegar fyrsta íslenska rannsóknin var gerð. Rannsóknin sýndi fram á það að heimilisofbeldi væri til staðar á Íslandi. Þó svo að vitað hafi verið í langan tíma að heimilisofbeldi sé til staðar á Íslandi er ekki að finna nein lagaákvæði um heimilisofbeldi innan Almennra hegningarlaga nr. 19/1940. Fjórar kenningar voru settar fram sem tengja saman heimilisofbeldi og félagslega stöðu. Kenningar útskýra hvernig konur sem verða fyrir ofbeldi þróa með sér lært hjálparleysi og verða að fórnarlömbum sem leiðir til þess að félagsleg staða þeirra verður enn verri. Einnig gera þær grein fyrir því hvernig einstaklingar læra nýja hegðun af öðrum í félagslegu umhverfi. Einstaklingar sem alast upp við ofbeldi læra þá hegðun og geta farið að þróa með sér hugmyndir um það að ofbeldi sé réttlætanlegt. Ennfremur að ákveðnir þættir í umhverfi einstaklinga séu áhættupættir og verndandi þættir sem ýta undir eða koma í veg fyrir ofbeldi og að feðraveldi ýti undir beitingu heimilisofbeldis.

Í upphafi ritgerðinnar voru tvær rannsóknarsprungar lagðar fram til grundvallar: Hefur félagsleg staða áhrif á beitingu heimilisofbeldis og hefur heimilisofbeldi áhrif á félagslega stöðu? Þær rannsóknir sem farið var yfir í ritgerðinni sýndu fram á það að slæm félagsleg staða ýti undir heimilisofbeldi. Atvinnuleysi er einn áhrifaþáttur og sérstaklega í þjóðfélögum þar sem gert er ráð fyrir að karlmaðurinn sé fyrirvinnan. Þessar aðstæður geta valdið karlmönnum mikilli streitu og leitt til ofbeldis. Tengsl hafa fundist á milli þess að hafa orðið vitni að eða verið beittur ofbeldi í æsku, verið í slæmri félagslegri stöðu og heimilisofbeldis. Rannsóknir sýna að þeir einstaklingar sem beittir höfðu verið líkamlegum refsingum í bernsku voru líklegri til að beita heimilisofbeldi, upplifa þunglyndi og eiga í erfiðleikum í hjónabandinu. Einnig að þeir sem bjuggu við slæma félagslega stöðu sem börn voru fjórum sinnum líklegri til að beita heimilisofbeldi á fullorðinsárum. Geðræn vandkvæði sýndu einnig fylgni við heimilisofbeldi. Áfengisneysla geranda er stór áhrifaþáttur í beitingu heimilisofbeldis. Sterk tengsl hafa fundist á milli beitingu heimilisofbeldis og áfengis og er stór hluti þeirra sem beita ofbeldi, undir áhrifum áfengis á meðan á verknaðinum stendur. Aldur ofbeldismanna hefur einnig áhrif en samkvæmt

rannsóknum eru flestir ofbeldismenn á aldursbilinu 40-59 ára. Tekjur og menntun hafa áhrif en þeir menn sem eru með lægri tekjur og minni menntun en konur sínar eru líklegri til að beita þær ofbeldi og má rekja það til þess að þeir vilji hafa völd í sambandinu. Menn sem eru dökkir á hörund eru líklegri en þeir sem eru ljósir á hörund til að beita ofbeldi. Rannsóknir sýna að það er ekki litar hátturinn sem gerir það að verkum að menn beiti ofbeldi heldur sé ástæðan það félagslega umhverfi sem einstaklingurinn býr í. Menn sem eru dökkir á hörund koma yfirleitt úr umhverfi þar sem félagsleg staða þeirra er verri og það eykur líkurnar á heimilisofbeldi. Sá þáttur sem skoðaður var og dregur úr líkum á því að menn beiti konur sínar heimilisofbeldi er trúariðkun. Þeir sem iðka trú sína reglulega beita konur sínar síður ofbeldi en þeir sem ekki iðka trú sína.

Ákveðnir hópar kvenna eiga frekar á hættu á að vera beittar heimilisofbeldi en aðrir. Tengsl eru á milli einangrunar kvenna og heimilisofbeldis. Einangrun kvenna getur leitt til heimilisofbeldis og heimilisofbeldi getur leitt til þess að konan einangrast. Því er um tvíverkandi þætti að ræða. Rannsóknir hafa sýnt að ofbeldismennirnir eru oft á tíðum undir áhrifum áfengis en þær hafa einnig sýnt að algengt er að þolandinn sé einnig undir áhrifum áfengis á meðan hann er beittur heimilisofbeldi. Aldur þolendanna er einn áhættupáttur en þær sem eru á aldrinum 25-64 ára eru líklegastar til að vera beittar ofbeldi. Einnig eru lágar tekjur, lítil menntun og fötlun þolenda áhættupættir. Ekki hafa allar rannsóknir sýnt fram á að erlendar konur séu líklegri til að verða fyrir heimilisofbeldi en félagsleg staða þeirra er oft verri vegna tungumálaörðugleika, menningar og einangrunar. Sá þáttur sem skoðaður var og dregur úr líkum á því að konur séu beittar ofbeldi eru góð samskipti við vini og ættingja en þeir einstaklingar sem eru í góðu sambandi við vini og ættingja eiga síður á hættu á að verða fyrir heimilisofbeldi.

Félagsþjónustan er mikilvægur vettvangur fyrir konur sem beittar hafa verið heimilisofbeldi. Rannsókn sem gerð var á viðbrögðum félagsþjónustu sveitarfélaga sýndi að konur sem beittar eru heimilisofbeldi og leita til félagsþjónustunnar gera það sjaldan vegna ofbeldisins heldur vegna hagnýtra vandamála. Flestar kvennanna sem leita til félagsþjónustunnar vegna heimilisofbeldisins eru með börn á heimilinu.

Félagsráðgjafar eru mikilvægur hlekkur þegar kemur að heimilisofbeldi. Mikill munur getur verið á vinnu félagsráðgjafa með þolendum heimilisofbeldis eftir löndum. Á Íslandi leita þolendur heimilisofbeldis sjaldnast til félagsþjónustunnar vegna ofbeldisins en í

Bandaríkjunum eru félagsráðgjafar oft á tíðum þeir fyrstu sem þolendur hafa samband við og veita fyrstu aðstoðina. Mikilvægt er að félagsráðgjafar búi yfir viðamikilli þekkingu á heimilisofbeldi, kunni að koma auga á það og veita viðeigandi aðstoð. Í ljósi þeirrar fjölbreyttu þekkingar sem félagsráðgjafar búa yfir eru þeir í góðri stöðu til að sinna þessari vinnu. Sérstaklega er mikilvægt fyrir félagsráðgjafa að vera vakandi fyrir heimilisofbeldi gegn viðkvæmum hópum kvenna vegna þeirrar staðreyndar að þær segja síður frá ofbeldinu. Ásamt úrræðum og þjónustu sem einstaklingar sem beittir hafa verið ofbeldi geta leitað til hjá félagsþjónustunni og félagsráðgjöfum geta þeir leitað sér aðstoðar hjá félagasamtökum. Flest félagasamtökin á Íslandi eru í boði fyrir konur sem þolendur en eitt úrræðið er í boði fyrir karlmenn sem beita heimilisofbeldi. Mikilvægt er að þessi félagasamtök séu áberandi í þjóðfélaginu.

8 Umræða

Heimilisofbeldi er til staðar í öllum þjóðfélögum og allsstaðar er ofbeldið samfélagsmein. Á undanförnum árum hefur umræðan um heimilisofbeldi orðið opnari og þjóðfélagið er farið að gera sér grein fyrir því að heimilisofbeldi er ekki hluti af eðlilegu heimilislífi. Ekki þarf þó að vera að heimilisofbeldi hafi aukist heldur eru konur í auknum mæli farnar að leita sér aðstoðar vegna ofbeldisins og segja frá því.

Þó nokkrar íslenskar rannsóknir hafa verið gerðar á heimilisofbeldi en áhugavert væri að sjá rannsókn á gerendum heimilisofbeldis. Samkvæmt verkefnastjóra og sálfræðingi hjá verkefninu Karlar til ábyrgðar hefur ekki verið framkvæmd rannsókn sem einblínir einungis á gerendur en nokkrar rannsóknir hafa verið framkvæmdar samtímis á þolendum og gerendum heimilisofbeldis á Íslandi. Því er jákvætt að fljótlega mun Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd gefa út skýrslu úr eigindlegri og meginlegri rannsókn á árangri meðferðar Karlar til ábyrgðar. Höfundur telur þá rannsókn geta orðið mikilvæga til að hægt sé að átta sig betur á ástæðum ofbeldisins og aðstæðum þeirra manna sem beita heimilisofbeldi. Einnig væri áhugavert að sjá rannsókn á erlendum körlum sem beita heimilisofbeldi á Íslandi en lítið er vitað um heimilisofbeldi af hendi manna sem eru af erlendu bergi brotnir. Verndandi þættir heimilisofbeldis hafa einnig lítið verið rannsakaðir en flestar rannsóknir einblína á áhættuþætti ofbeldisins. Verndandi þættir heimilisofbeldis skipta sköpum því með því að þekkja þá væri hægt að koma í veg fyrir ofbeldi að hluta til. Með rannsóknum á heimilisofbeldi væri hægt að opna umræðuna enn frekar og sníða þjónustu og úrræði að niðurstöðunum.

Það sem kom höfundi hvað mest á óvart við vinnslu ritgerðarinnar var að engin ákvæði um heimilisofbeldi væru til staðar innan Almennra hegningarlaga. Nauðsynlegt væri að koma á lögum um heimilisofbeldi en með því væri löggjafinn að sýna fordæmi og þá yrði auðveldara að dæma menn fyrir heimilisofbeldi. Underlegt þykir að heimilisofbeldi falli undir sömu lög og önnur ofbeldisbrot þar sem mikill stigsmunur getur verið á ofbeldisbrotum og því ofbeldi sem á sér stað á heimilum.

Áhugavert væri að skoða félagslega stöðu þeirra barna sem búa við heimilisofbeldi. Höfundur telur það mikilvægt í ljósi þess að börn sem búa við slæma félagslega stöðu og upplifa ofbeldi á heimili sínu eru líklegri en aðrir til að beita ofbeldi og vera í slæmri félagslegri stöðu á fullorðinsárum. Ef þessi börn fengju viðeigandi aðstoð og gætu unnið

úr því sem þau sjá og upplifa á heimilum sínum væri hægt að koma í veg fyrir erfiðleika þeirra á fullorðinsárum.

Umræðan um heimilisofbeldi þarf að vera opin og það þarf að auka fræðslu til almennings til þess að hægt sé að viðurkenna heimilisofbeldi sem vandamál og sporna gegn því. Einnig er mikilvægt að fagfólk sem vinnur með þolendum heimilisofbeldis hafi þekkingu og getu til að veita þá þjónustu og úrræði sem þörf er á. Fagfólk þarf einnig að vera duglegt að skima fyrir ofbeldinu og þekkja einkennin þar sem margar konur sem búa við heimilisofbeldi leita sér aðstoðar vegna annarra vandamála. Einnig vegna þess að þeir sem beittir eru ofbeldi eru oft í verri félagslegri stöðu en aðrir og búa því við margþættan vanda. Í Háskóla Íslands hefur verið kenndur áfangi sem tekur á ofbeldi á heimilum þar sem farið er inn á einkenni og umfang vandans. Þetta er skref í rétta átt en höfundur telur að kenna mætti fleiri áfanga um málefnið þar sem hluti af skjólstæðingum félagsráðgjafa hafa verið beittir ofbeldi og mikilvægt er að vera með góða þekkingu á málefnninu.

Nafn höfundar

Heimildaskrá

Aflið. (e.d.). *Um Aflið*. Sótt 23. mars 2014 af http://aflidak.is/?page_id=2.

Almenn hegningarlög nr. 19/1940.

Anderson, L. K. (1997). Gender, Status, and Domestic Violence: An Integration of Feminist and Family Violence Approaches [rafræn útgáfa]. *Journal of Marriage and Family*, 59(3), 655-669.

Anni G. Haugen. (2009). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: Viðbrögð félagsþjónustu og barnaverndar*. Reykjavík: Rannsóknarsetur í barna- og fjölskylduvernd.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Engelwood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental-ecological analysis [rafræn útgáfa]. *Psychological bulletin*, 114(3), 413-434.

Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration [rafræn útgáfa]. *American psychologist*, 35(4), 320-335.

Benson, M. L., Wooldredge, J., Thistlethwaite, A. B. og Fox, G. L. (2004). The Correlation between Race and Domestic Violence is Confounded with Community Context [rafræn útgáfa]. *Social Problems*, 51(3), 326-342.

Berger, P. L. (1973). *Inngangur að félagsfræði (Hörður Bergmann og Loftur Guttormsson þýddu)*. Reykjavík: Mál og menning.

Britton, A. (2012). Intimate violence: 2010/2011 BCS. Í Smith, K. (ritstjóri), *Homicides, firearm offences and intimate violence 2010/11: Supplementary volume 2 to crime in England and Wales 2010/11* (bls. 83-115). London: Home office statistics.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard university press.

Brottsförebyggande rådet (2007). *Våld mot personer med funktionshinder. BRÅ-rapport 2007:26*. Stokkhólmur: Brottsförebyggande rådet.

Brym, R. J. og Lie, J. (2010). *Sociology: Your compass for a new world*. Wadsworth: Cengage learning.

Carlson, B. E. (1997). A Stress and Coping Approach to Intervention with Abused Women [rafræn útgáfa]. *Family Relations*, 46(3), 291-298.

- Corvo, K. (2006). Violence, separation, and loss in the families of origin of domestically violent men [rafræn útgáfa]. *Journal of family violence*, 21(2), 117-125.
- Christoffersen, M. N., Francis, B. og Soothill, K. (2002). An upbringing to violence? Identifying the likelihood of violent crime among the 1966 birth cohort in Denmark [rafræn útgáfa]. *Children, youth and families*, 5, 1-16.
- Dahlberg, L. L. og Krug, E. G. (2002). Violence-a global public health problem. Í Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B. og Lozano, R. (ritstjórar), *World report on violence and health* (bls. 3-21). Genf: World health organization.
- Dóms- og kirkjumálaráðuneytið. (1997). *Skýrsla dómsmálaráðherra um orsakir, umfang og afleiðingar heimilisofbeldis og annars ofbeldis gegn konum og börnum*. Reykjavík: Dóms- og kirkjumálaráðuneytið.
- Ellison, C. G. og Anderson, K. L. (2001). Religious Involvement and Domestic Violence among U.S. Couples [rafræn útgáfa]. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(2), 269-286.
- Elísabet Karlsdóttir og Ásdís A. Arnalds. (2010). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: Reynsla kvenna á aldrinum 18-80 ára á Íslandi*. Reykjavík: Rannsóknastofnun í barna- og fjölskylduvernd.
- Erla Kolbrún Svavarsdóttir. (2010). Birtingarmynd ofbeldis í nánum samböndum: Áhrif á heilsufar kvenna. Í Erla Kolbrún Svavarsdóttir (ritstjóri), *Ofbeldi: margbreytileg birtingarmynd* (bls. 15-37). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Félagsráðgjafarfélag Íslands. (e.d.). *Siðareglur íslenskra félagsráðgjafa*. Sótt 25. mars 2014 af http://www.felagsradgjof.is/Stjorn/Sidareglur_islenskra_felagsradgjafa/.
- Flanzer, J. P. (2005). Alcohol and other drugs are key causal agents of violence. Í Loseke, D. R., Gelles, R. J. og Cavanaugh, M. M. (ritstjórar), *Current controversies on family violence* (bls. 163- 173). California: Sage publications, Inc.
- Gelles, R. J. (2010). Violence, abuse and neglect in families and intimate relationships. Í Price, S. J., Price, C. A. og McKenry, P. C. (ritstjórar), *Families and change: Coping with stressful events and transitions* (bls. 119-139). California: Sage publications, Inc.
- Gilfus, M. E., Trabold, N., O'Brien, P. og Fleck-Henderson, A. (2010). Gender and intimate partner violence: Evaluating the evidence [rafræn útgáfa]. *Journal of social work education*, 46(2), 245-263.
- Guðbjörg S. Bergsdóttir og Rannveig Þórisdóttir. (2010). *Heimilisofbeldi: ágreiningur og ofbeldi milli skyldra og tengdra eins og það birtist í gögnum lögreglu 2006-2007*. Reykjavík: Ríkislöggreglustjórinn og löggreglustjórinn á höfuðborgarsvæðinu.
- Guðrún Helga Sederholm. (2010). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum : þjónusta 11 félagasamtaka*. Reykjavík: Rannsóknastofnun í barna- og fjölskylduvernd.
- Hague, G. og Malos, E. (2005). *Domestic violence: Action for change*. Cheltenham: New clarion press.

Heffernan, K., Blythe, B. og Nicolson, P. (2012). How do social workers understand and respond to domestic violence and relate this to organizational policy and practice [rafræn útgáfa]. *International social work*, 1-22.

Hildigunnur Ólafsdóttir, Sigrún Júlíusdóttir og Þorgerður Benediktsdóttir. (1982). Ofbeldi í íslenskum fjölskyldum. *Geðvernd*, 17, 7-31.

Hildur Guðmundsdóttir. (2009). *I don't know how I ended up here with this man: Rannsókn á aðstæðum og upplifun kvenna af erlendum uppruna sem leita í Kvennaathvarfið*. Reykjavík: Samtök um kvennaathvarf.

Ingólfur V. Gíslason. (2008). *Ofbeldi í nánum samböndum: Orsakir, afleiðingar og úrræði*. Reykjavík: Gutenberg.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women [rafræn útgáfa]. *Journal Of Marriage And The Family*, 57(2), 283-294.

Johnson, S. A. (2007). *Physical abusers and sexual offenders: Foresic and clinical strategies*. New York: Taylor & Francis group, LLC.

Johnson, M. P. (2006). Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence [rafræn útgáfa]. *Violence against women*, 12(11), 1003-1018.

Johnson, M. P. (2011). Gender and types of intimate partner violence: A response to an anti-feminist literature review [rafræn útgáfa]. *Aggression and violent behavior*, 16, 289-296.

Karlar til ábyrgðar. (e.d.). *Lýsing á verkefninu*. Sótt 22. mars 2014 af <http://www.karlartilabyrgdar.is/kti/umverkefnid.aspx>.

Kühlhorn, E. (2004). Misshandel. Í L. Dolmén (ritstjóri), *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003* (bls. 43-63). Stokkhólmur: Brottsförebyggande rådet.

Kvennaráðgjöfin. (e.d.). *Kvennaráðgjöfin*. Sótt 23. mars 2014 af <http://www.kvennaradgjofin.is/kvennradgjofin.html>.

Leserman, J. og Drossman, D. A. (1996). The reliability and validity of a sexual and physical abuse: history questionnaire in female patients with gastrointestinal disorders [rafræn útgáfa]. *Behavioral medicine*, 21(3), 141.

Loseke, D. R. og Kurz, D. (2005). Men's violence toward women is the serious social problem. Í Loseke, D. R., Gelles, R. J. og Cavanaugh, M. M. (ritstjórar), *Current controversies on family violence* (bls. 79-95). California: Sage publications, Inc.

Lög um félagsráðgjöf nr. 95/1990.

Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991.

Lögreglustjórinn á höfuðborgarsvæðinu. (2012). *Ársskýrsla lögreglustjórans á höfuðborgarsvæðinu 2012*. Reykjavík: Lögreglustjórinn á höfuðborgarsvæðinu.

McFarlane, J., Malecha, A., Gist, J., Watson, K., Batten, E., Hall, I. o.fl. (2004). Increasing the safety-promoting behaviors of abused women [rafræn útgáfa]. *American Journal of Nursing*, 104(3), 40- 50.

Maiuro, R. D. (2001). Sticks and stones may break my bones, but nams will also hurt me: Psychlogical abuse in domestically violent realationships. Í O'Leary, K. D. og Maiuro, R. D (ritstjórar), *Psychological abuse in violent domestic realations* (bls. ix-xx). New York: Springer publishing company, Inc.

Mazza, D., Dennerstein, L. og Ryan, V. (1996). Physical, sexual and emotional violence against women: a general practice-based prevalence study [rafræn útgáfa]. *MJA*, 164(1), 14-17.

Menjívar, C. og Salcido, O. (2002). Immigrant women and domestic violence: Common experiences in different countries [rafræn útgáfa]. *Gender and society*, 16(6), 898-920.

Miller, S. M. (1963). *Max Weber: Selections from his work, with an introduction by S.M. Miller*. New York: Colonial Press Inc.

National association of social workers. (2002). Social work summit on violence against women [rafræn útgáfa]. *Equity*, 1(1), 1-7.

Newman, D. M. og Grauerholz, L. (2002). *Sociology of families*. Thousand Oaks: Pine forge press.

Rodriguez, E., Lasche, K. E., Chandra, P. og Lee, J. (2001). The relation of family violence, employment status, welfare benefits, and alcohol drinking in the United States [rafræn útgáfa]. *Western Journal of Medicine*, 174(5), 317-323.

Rying, M. (2007). *Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*. Stokkhólmur: Brottsförebyggande rådet.

Sampson, R. J. og William, J. W. (1995). Toward a theory of race, crime and urban inequality. Í Hagan, J. og Peterson, R. D. (ritstjórar), *Crime and inequality* (bls. 37-54). Stanford, CA: Stanford university press.

Samtök um kvennaathvarf. (2000). Ársskýrla 2000. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kvennaathvarf.is/media/arsskyrslur/Arsskyrla2000.pdf>.

Samtök um kvennaathvarf. (2012). Ársskýrla 2012. Sótt 27. febrúar 2014 af http://www.kvennaathvarf.is/media/utgefidefn/SUK_2012-3.pdf.

Snara-Vefbókasafn. (e.d.). *Félagsleg staða*. Sótt 22. febrúar 2014 af <http://snara.is/8/s8.aspx>.

Sólstafir. (e.d.). *Um Sólstafi*. Sótt 23. mars 2014 af http://solstafir.is/um_solstafi/.

Stígamót. (e.d.). *Um Stígamót*. Sótt 22. mars 2014 af <http://www.stigamot.is/is/um-stigamot>.

Straus, M. A. og Yodanis, C. L. (1996). Corporal Punishment in Adolescence and Physical Assaults on Spouses in Later Life: What Accounts for the Link [rafræn útgáfa]? *Journal of Marriage and the Family* 58, 825-841.

United Nations. (1993). *General assembly*. Sótt 2. maí 2014 af <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.

Velferðarráðherra. (2010). *Skýrsla velferðarráðherra um aðgerðir samkvæmt aðgerðaáætlun ríkisstjórnarinnar vegna ofbeldis karla gegn konum í nánum samböndum*. Sótt 8. apríl 2014 af <http://www.althingi.is/altext/139/s/pdf/1214.pdf>.

Walker, L. E. (1979). *The battered woman*. New York: Harper & Row.

Warrener, C., Postmus, J. L. og McMahon, S. (2013). Professional efficacy and working with victims of domestic violence or sexual assault [rafræn útgáfa]. *Journal of women and social work*, 28(2), 194-206.

World Health Organization. (2012). *Understanding and addressing violence against women*. Sótt 27. febrúar 2014 af http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/77434/1/WHO_RHR_12.37_eng.pdf.